

УДК 339.13.012.434(477)

Гнилякевич І. З.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та маркетингу,***Старостіна Г. П.,***магістрантка кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

Стаття присвячена дослідженню особливостей вітчизняного регуляторного процесу діяльності державних підприємств сфери послуг. Зокрема, розглянуто питання ефективності державного механізму регулювання діяльності підприємств сфери послуг; питання ефективності ціноутворення в природно монопольних галузях; питання ефективності державного менеджменту підприємств сфери послуг.

Ключові слова: сфера послуг, державні підприємства, ефективність регулювання, регулювання діяльності підприємства, державний менеджмент, ефективність ціноутворення, природні монополії.

Статья посвящена исследованию особенностей отечественного регуляторного процесса деятельности государственных предприятий сферы услуг. В частности, рассмотрены вопросы эффективности государственного механизма регулирования деятельности предприятий сферы услуг, вопрос эффективности ценообразования в естественно монопольных отраслях, вопрос эффективности государственного менеджмента предприятий сферы услуг.

Ключевые слова: сфера услуг, государственные предприятия, эффективность регулирования, регулирования деятельности предприятия, государственный менеджмент, эффективность ценообразования, естественные монополии.

The article investigates the features of the domestic regulatory process of government services. In particular, the question of the effectiveness of the machinery of government regulation of business services, the effectiveness of pricing in natural monopoly industries, the effectiveness of state management service industries.

Keywords: services, public enterprises, the effectiveness of regulation, regulation of business, public management, efficiency of pricing natural monopoly.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання, що характеризуються динамізмом конкурентного середовища, перенесенням центру ваги з ринку товарів на ринки послуг, істотними змінами не лише структури потреб населення, а й мотиваційних механізмів, високою чутливістю послуг до кон'юнктури ринку, зумовлюють необхідність застосування дуалістичного підходу до визначення особливостей бізнес-процесів підприємств сфери послуг, сутність якого полягає у тому, що перед підприємствами сфери послуг постає проблема у визначенні основного інтересу споживача, з одного боку, і як досягти для нього найбільш цінного результату з найменшими витратами, – з іншого. Вирішення зазначеної проблеми ускладнюється тим, що послуга за своїм змістом і класифікацією є, насамперед, складним і неоднозначним явищем, з огляду на її нематеріальний характер, особливості цінової конкуренції, взаємозв'язком та взаємообумовленістю окремих видів послуг, сезонністю споживання певних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні дослідження проблем регулювання державних підприємств сфери послуг здійснили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, Дж. Робінсон, В. Кіп Віскузі, Д. М. Вернон, Д. Е. Гарингтон, В. Базилевич, А. Бутиркіна, Г. Філюк, І. Гольденберг, Ю. Кравченко, О. Костусєв, А. Бутиркіна, А. Вурос, Н. Розанова, Г. Філюк та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження особливостей вітчизняного регуляторного процесу державних підприємств сфери послуг.

Виклад основного матеріалу. Сфера послуг представляє собою сукупність галузей, підгалузей і видів діяльності, функціональне призначення яких у системі суспільного виробництва виражається у виробництві й реалізації послуг і духовних благ для населення.

Останні десятиліття характеризуються збільшенням ролі сфери послуг у світовій економіці. Так, зокрема, в економічно розвинутих країнах основну частину економіки (більше 50%) становить саме сфера послуг.

Згідно із даними Державної служби статистики, обсяг послуг, реалізованих споживачам підприємствами сфери послуг за січень-серпень 2012 року, становив 191,2 млрд грн, що у порівнянних цінах на 11,2% вище рівня відповідного періоду минулого року. У середньому одному жителю країни за січень-серпень поточного року було надано послуг на 4193,3 грн. Проте споживання послуг жителями різних регіонів України неоднакове і коливалося в межах від 1109,8 грн на одну особу у Тернопільській області до 24685,3 грн в місті Києві [3].

У серпні поточного року обсяг послуг, реалізованих споживачам підприємствами сфери послуг, становив 26,0 млрд грн, що на 6,6% вище (у порівнянних цінах) рівня відповідного місяця минулого року [3].

Майже половина загального обсягу послуг припадала на послуги різних видів транспорту, пошти і зв'язку, майже третину – становили послуги з проведення операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям. Обсяг послуг, реалізованих підприємствами м. Києва, Одеської та Донецької областей становив більшу частину (50,2%) загального обсягу реалізованих послуг [5].

Варто наголосити, що підприємства, які надали більше 50% послуг споживачам, належать до сфери діяльності природних монополій і підприємствами державного сектора економіки.

При розгляді питання ефективності регулювання діяльності державних підприємств сфери послуг в Україні, на нашу думку, варто зосередити увагу на такому: питання ефективності державного механізму регулювання діяльності суб'єктів природних монополій; питання ефективності ціноутворення в галузях; питання ефективності державного менеджменту підприємств сфери послуг.

Щодо питання ефективності державного механізму регулювання діяльності суб'єктів сфери послуг, то для прикладу проаналізуємо наявний, на сьогодні, механізм регулювання підприємств сфери послуг, що належать природно-монопольних галузей економіки України (рис. 1) [2, с. 128].

Як уже зазначалося, практично усі підприємства природно-монопольних галузей перебувають у державній власності, тому теоретичні особливості проблеми державного менеджменту особливо актуальні для вітчизняних підприємств природних монополій. Розглянуті аспекти господарських особливостей функціонування суб'єктів природних монополій (зношень основних виробничих фондів, брак інвестиційних ресурсів, заборгованість споживачів послуг перед підприємствами, гостра необхідність модернізації) підсилюють актуальність питання впровадження ефективного державного менеджменту на підприємствах галузей природних монополій.

Рис. 1. Взаємодія органів влади, які здійснюють контроль за діяльністю природних монополій в Україні

Управлінський менеджмент приватних підприємств суб'єктів природних монополій, а це в більшості підприємства енергетичної галузі, більш мотивований для організації ефективної і збалансованої роботи підприємства. Так, для прикладу, можна навести діяльність ВАТ "Львівобленерго", яке, оптимізуючи свої виробничі процеси в 2008 р., запровадила систему управління якістю відповідно до вимог ISO 9001-2000, яка є запорукою зростання соціальних стандартів та якості життя людей шляхом надання надійних та якісних послуг електропостачання. Система управління якістю включає всі бізнес-процеси діяльності підприємства включаючи й управління якістю (менеджмент якості) на підприємстві. Варто зазначити, що про ефективність роботи підприємства свідчить і те, що в листопаді 2008 року ВАТ "Львівобленерго" першою із енергопостачальних компаній в Україні отримало міжнародний сертифікат управління якістю ISO 9001-2000.

Важливим залишається питання стимулювання діяльності керівників підприємств державної форми власності з метою забезпечення ефективної господарської діяльності на основі збалансування інтересів підприємства природного монополіста та споживачів його послуг, а також впровадження сучасних методів управління діяльністю підприємства з метою мінімізації витрат виробництва і розвитку. Всі окреслені вище проблемні питання особливо актуалізуються в зв'язку з недосконалістю механізмів ціноутворення в галузях природних монополій України.

Отже, на нашу думку, короткострокові перспективи розвитку економіки України потребують перегляду і суттєвого вдосконалення системи тарифного регулювання суб'єктів природних монополій як ключових галузей економіки країни. Варто зазначити, що при розрахунку тарифу на послуги суб'єктів природних монополій доцільнішим буде використання одного із методів заохочувального регулювання, зокрема методу граничного рівня ціни.

На підтримку вищесказаного варто зазначити, що в матеріалах Державної контрольно-ревізійної служби Головного контрольно-ревізійного управління зазначено, що практично на кожному підприємстві галузі житлово-комунального господарства, з одного боку, допускаються порушення, які збільшують собівартість наданих послуг і відповідно збитки, а з іншого – не використовують наявні можливості отримання доходів. Формування тарифів ґрунтується на основі методу регулювання через встановлення граничної рентабельності (норми прибутку) до задекларованого об'єктом регулювання рівня витрат – так званий метод регулювання "витрати плюс". В Україні базою, до якої застосовують норму прибутку (рентабельність), є повна собівартість продукції.

Можливості природних монополій завищувати тарифи на свої послуги позбавляють ці підприємства стимулу зменшувати свої витрати шляхом модернізації виробництва, запровадження новітніх технологій, раціоналізації і дає змогу враховувати неефективні витрати до собівартості послуг. Це зумовлює низький рівень ефективності господарювання, що неминуче призводить до обмеження інноваційної діяльності, підвищення рівня зношеності основних засобів виробництва, зокрема мереж, за допомогою яких надаються послуги, моральну застарілість техніки та технологій в галузі, внутрішнє засмічення трубопроводів тощо. Останнє є основною причиною зростання кількості аварій і, як наслідок, зниження якості послуг наданих суб'єктами природних монополій і подальшого зростання собівартості виробництва (зокрема за рахунок збільшення витрат на ліквідацію аварій).

За різними оцінками, зношеність основних виробничих потужностей у вітчизняних галузях централізованого водопостачання, водовідведення, а також тепlopостачання сягає 40–70%, а в окремих випадках і близько 80%. Сьогодні виникла гостра необхідність реконструкції та модернізації зазначених галузей, зокрема в частині енергозбереження, що забезпечить можливість: 1) підвищення їх ефективності; 2) зменшення частки витрат енергоносіїв у структурі ціни; 3) зростання суспільного добробуту; 3) підвищення якості надаваних послуг споживачам. Варто наголосити, що відповідно до Енергетичної стратегії розвитку України на період до 2030 року галузеве енергозбереження за рахунок технологічного чинника в 2030 р. порівняно з 2005 р. може забезпечити економію 122,51 млн т у. п. паливних ресурсів, 71,58 млрд кВтг електричної енергії, 204,67 млн Гкал теплової енергії, або в цілому 175,93 млн т у.п. [4].

Одним із найбільш ефективних і масштабних напрямів енергозбереження за рахунок технологічного чинника, що суттєво впливає на рівень енергоспоживання, є впровадження галузевого енергозбереження [4]:

- впровадження нових енергозберігаючих технологій та обладнання;
- удосконалення наявних технологій та обладнання;
- скорочення втрат енергоресурсів;
- підвищення якості продукції, вдосконалення та скорочення втрат сировини та матеріалів;
- заміщення і вибір найбільш ефективних енергоносіїв.

У зв'язку із цим важливого значення набувають питання, пов'язані з впровадженням енергоефективних технологій та обладнання у всіх галузях національної економіки, зокрема: заміна та модернізація котлів малої потужності (НИИСТУ-5), які на цей час експлуатуються у комунальній теплоенергетиці і мають низький ККД (близько 70%), на сучасні котли з ККД 95%. Це дозволить скоротити річне споживання природного газу у обсязі понад 200 млн м³. Майже вдвічі знизити рівень споживання енергії дозволять заходи з утеплення будинків.

У сучасних умовах господарювання, зокрема в галузі водопостачання та водовідведення, державна політика спрямована на забезпечення реорганізації та модернізації суб'єктів природних монополій через використання різних методів державного регулювання: передача об'єктів інфраструктури в концесію, цільове фінансування, залучення міжнародних кредитів під державні гарантії тощо.

Розглянемо окреслені вище напрями діяльності держави у сфері регулювання природних монополій. Особливо актуальним в останній час (2008–2012 рр.) постає питання механізмів залучення міжнародних кредитів в інфраструктурні галузі. Так, зокрема у 2008 р. між Міністерством з питань житлово-комунального господарства України та Світовим банком було розпочато перший інвестиційний проект "Розвиток міської інфраструктури", що фінансується за позику Світового банку у розмірі 140 млн доларів США. Проект спря-

мований на реабілітацію систем водопостачання та водовідведення, а також модернізацію та впровадження енергоощадних технологій.

Згідно із даними Міністерства житлово-комунального господарств, протягом 2009 р. Проектом “Розвиток міської інфраструктури” для участі у відкритому конкурсі обрано 15 проектів на загальну суму 80,413 млн дол. США, з них з 10 підприємств підписали договори про субкредитування на загальну суму 61,842 млн дол. США, та планується підписання договору про субкредитування з підприємством ВКГ міста Борисполя на суму 4,197 млн дол. США. Ще 4 проекти комунальних підприємств на загальну суму 14,374 млн дол. США знаходяться на затвердженні у Світовому банку.

Варто зазначити, що відбір підприємств які залучені до Проекту здійснювався виходячи з інвестиційної спроможності українських комунальних підприємств. З більш ніж 360 підприємств водопостачання та водовідведення України зацікавленість в участі у “відкритому” компоненті проекту виявило понад 30, і тільки 22 водоканали подали до МінЖКГ свої інвестиційні проекти (бізнес-плани) на загальну суму 113,55 млн дол. США.

Висновки. Отже, підсумовуючи варто зазначити, що в сучасних умовах пріоритетним завданням розвитку системи державного регулювання вітчизняних підприємств сфери послуг є:

Розмежування функцій регулятора і виконавця в галузях.

Недосконалість нормативно-правового забезпечення регуляторного процесу в галузях функціонування державних підприємств сфери послуг.

Реформування інфраструктури державних підприємств сфери послуг.

Зниження рівня залежності від тарифного регулювання, оскільки для прикладу пасажирські перевезення залізничним транспортом є збитковими і за оцінками експертів витрати на їх організацію у 3-4 рази перевищують доходи від їх здійснення. Варто зазначити, що сьогодні у сфері послуг пасажирських перевезень залізничним транспортом використовується схема перехресного субсидування пасажирських перевезень за рахунок вантажних.

Технологічна відсталість та значна зношеність основних фондів (коефіцієнт зносу становить близько 0,80).

Недостатня прозорість фінансової діяльності галузей функціонування державних підприємств сфери послуг.

Загалом, аналізуючи механізм вітчизняного регуляторного процесу діяльності державних підприємств сфери послуг, варто наголосити на відсутності цілісної стратегії розвитку останніх, низькому рівні фінансування галузей, неефективності державного менеджменту що спричиняє втрати суспільного добробуту, загалом.

Література:

1. Закон України “Про природні монополії” від 20.04.2000р. – №1682-III. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Базилевич В. Д. Природні монополії / В. Д. Базилевич, Г. М. Филок. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
3. Діяльність підприємств сфери послуг у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/economic/v-ukraine-predpriyatiya-sfery-uslug-za-8-mes-2012-g-realizovali-24092012130600>.
4. Енергетична стратегія розвитку України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/index>.
5. Статистика соціальних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publposl_u.htm.